

KÖNÜL HÜSEYNOVA
ADU

konul_dream@yahoo.com

**DİL FAKÜLTƏLƏRİNİN AŞAĞI KURSLARINDA TƏHSİL
ALAN TƏLƏBƏLƏRƏ QRAMMATİK VƏRDİŞLƏRİN
AŞILANMASININ ELMİ- NƏZƏRİ ƏSASLARI**

Açar sözlər: nitq, qrammatika, kontekst.

Key words: speech, grammar, context.

Ключевые слова: речь, грамматика, контекст

Xarici dillərin tədrisində qrammatikanın rolu və yeri danılmazdır. Belə ki, qrammatikanın tədrisi zamanı müxtəlif innovativ üsullardan istifadə olunur.

Qrammatikanın öyrədilməsində müqayisə xüsusi rola malikdir. Burada təklif edilən üsullardan biri oxşar strukturların müəllim tərəfindən lövhədə göstərilməsi, forma, məna, ifadə tərzini nöqtəyi nəzərindən fərqlərin izah edilməsidir. Daha sonra isə tapşırıqların tələbələr tərəfindən yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur. Bu üsulun zaman formalarının müqayisəsi baxımından da istifadəsi arzuolunandır. Belə ki, müəllim tələbələrə bir hekayə söyləməklə süjet ilə bağlı situativ assosiasiya yaratmış olur.

Dərslərdə mənimsənilməli olan qrammatik strukturlar “ He would have....| He wouldnt have|” və ya I should be... , I could be..., let the... və s. izahı zamanı müxtəlif cümlələrdən istifadə etmək olar. Sonra müəllim tələbələrə hekayənin məzmununa aid suallar ünvanlayır. Müəllim tərəfindən verilən sualların tərtibatı tələbələrin cavablarında öz əksini tapmalıdır. Sözü gedən qrammatik strukturların tələbələrin cavablarında istifadəsini müəllim görmədikdə, diqqəti həmin strukturlara yönəltməlidir .

“ Would have to...| wouldnt have to ... və s. strukturlarından istifadə etmək şərti ilə tələbələr özlərinin situasiya və ya dialoqlarını qurmağa təhrik edilir. Müvafiq qrammatik materialın tələbələr tərəfindən başa düşülməsini yoxlamaq üçün müəllim suallar ünvanlaya bilər.

Qrammatikanın təlimi prosesində, daha doğrusu qrammatik strukturların təqdim edilməsi zamanı şəkillər, diaqram və müvafiq cədvəllərdən istifadə tədris prosesini daha məzmunlu və başadüşülən edir. Xüsusilə, əyani vasitələrlə öyrənməyə üstünlük verən tələbələr üçün daha da səmərəli olur. Təqdim edilmiş yeni qrammatik strukturların mənası başa düşüldükdən sonra, onlara dərhal həmin strukturları şifahi nitq, yazı, oxu və dinləyib-anlama fəaliyyət növlərində istifadə etmək imkanları verilməlidir.

Mənimsənilməli olan “should have” , “ shouldn’t have ” qrammatik strukturuna nəzər salaq:

Tələbələr lövhədə yazılmış replikalardan istifadə edərək dialoq qurmalıdırlar.

Very cold- Worn your jacket.

Feel sleepy- Gone to bed earlier.

Can’t see the blackboard – Brought glasses.

Tələbələr replikalardan istifadə edərkən aşağıdakı şəkildə dialoq qurur :

I’m very cold – you should have worn your jacket.

I feel sleepy – you should have gone to bed earlier.

I can’t see the blackboard – you should have brought glasses

Dərsin növbəti mərhələsi dialoqların qurulması ilə bağlıdır. Burada yaradıcı olmaq vacib şərtlərdən sayılır. Başlanğıcda tələbələrin fəaliyyəti müəllim tərəfindən idarə edildiyi halda, yaradıcı pillədə müəllim tələbələrin fəaliyyətini istiqamətləndirməklə kifayətlənir.

Beləliklə, tələbələrdə mənimsənilmiş strukturların yaradıcı nitq fəaliyyətində istifadə etmək bacarığı formalaşdırılır.

Qrammatikanın tədrisində mövcud olan əsas çətinlik – müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə sözlərin formalarını dəyişmək və cümlədə müvafiq yerlərdə işlətmək və s. kimi bacarıq və vərdislərə yiyələnməkdir.

Yeni qrammatik strukturları yazılı nitq prosesində istifadə etmək məqsədilə tələbələrə olduqca səmərəli olan yazılı çalışmalar təqdim edilə bilər. Belə ki, tələbələrə mətn təqdim edilir və həmin mətnə bütün fəllərin indiki zamandan keçmiş zamana dəyişdirmək tapşırığı verilə bilər.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yaradıcı xarakterli tapşırıqlar tələbələrə yeni dil vahidini sərbəst şəkildə istifadə etmək imkanını verir. Tələbələrə müxtəlif köməkçi fəllər vasitəsilə ümumi sual (“ yes” or ” no” questions) vermək bacarığını formalaşdırmaq məqsədilə aşağıdakı çalışmaları vermək mümkündür.

They opened their books.

Did they open their books ?

Yes, they did.\ No, he didn’t.

Sözü gedən fəaliyyət növü qrup şəklində təkrar edilə bilər. Bu zaman sual- cavab vasitəsilə ünsiyyətə girən tələbələrin sayı xeyli çoxalır.

İngilis dili qrammatikası üçün olduqca əhəmiyyətli olan qaydasız fəllər mövzusunun tələbələrə kommunikativ-yönümlü surətdə aşılarkən, onlara müəyyən yaş dövrlərində (uşaqlıqda, yeniyetmə dövründə) yaşadıkları hadisələri yazılı şəkildə təsvir etmək haqqında tapşırıq verilir. Tələbələr həyatı ilə bilavasitə bağlı olan yaradıcı fəaliyyət növlərini yerinə yetirməklə dərslərdə olan mətn və ya hər hansı müzakirə edilən mövzuya dair özlərinin

fikir, ideya və mövqelərini ifadə etmək imkanını əldə edirlər. Tələbələr bu cür yaradıcı xarakterli fəaliyyət növlərinə fəal iştirakçı qismində cəlb etməklə xarici dilin, o cümlədən də qrammatikanın öyrədilməsi prosesini tələbələr üçün daha maraqlı etmək və daha uğurlu nəticələri əldə etmək üçün imkanlar yaradır. Qrammatikanın tədrisində obyektiv qiymətləndirilmə vacib şərtidir. Mənimlənilmiş nəzəri biliklərin praktikaya tətbiq edilməsinə gəldikdə, burada çoxsaylı problemlərin mövcudluğunu qeyd etmək lazımdır. İlk mərhələdə tələbələrə təkrarlamaq məqsədilə artıq mənimlənilmiş strukturlar lövhədə yazılır.

- He learns too much.
- We can't afford to take risks.
- She took her umbrella .

Cümlələri lövhədə yazdıqda, müəllim tələbələrə aşağıdakı tipli suallarla müraciət edir:

- Who learns too much?
- How much does he know?
- Who can't afford to take risks?
- What can't he do?
- What did she do?
- Who took her umbrella ?
- What did she take?

Sonrakı mərhələdə müəllim tələbələrə məndə olan yeni strukturları təqdim edir. Bu məqsədlə müəllim artıq təqdim edilmiş birinci və ikinci cümlələri birləşdirərkən, yeni cümlə qurmağı tələbələrə tapşırır.

- We can't afford to take risks because he knows too much.
- Being a "good gossip" you also need a good audience who give plenty of appropriate feedback.

Müəllim tələbələrdən birinci cümlədə "because", ikinci cümlədə isə "who" sözlərinin mənasını və onların cümlədə yetirdiyi funksiyaya dair suallar verir:

T: What does "because" mean in the sentence?

What are the two sentences in the sentence given?

- What does "who" mean in the sentence? How many sentences are there in a sentence? What are they?

Təqdim olunan cümlələrin quruluşunun tələbələr üçün çətin olduğundan, müəllim bir neçə mürəkkəb cümlə nümunələrini əlavə olaraq tələbələrə təqdim etməlidir.

- The English women all agree that a particular tone of voice was considered appropriate for gossip.

• Many of the women complain that men fail to adopt the correct tone of voice.

Bu cümlələri təqdim etdikdən sonra müəllim “who, that, because” ilə başlayan cümlələrin budaq cümlələr olduğunu tələbələrə deyir. Bundan sonra tələbələrə budaq cümləli mürəkkəb cümlələr təqdim edilir. Sonra cümlələrə aid sualları cavablandırmaq təklif edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, təlimin bu mərhələsində tələbələrə mənimsənilməli olan qrammatik strukturların nitqlərində istifadə edilməsi ilə produktiv xarakterli tapşırıqların verilməsi tövsiyə edilmir. Burada başlıca məqsəd yalnız qrammatik strukturların mətnlərin məzmununu başa düşmək üçün mənimsənilməsidir. Yazılı şəkildə yerinə yetirilən tapşırıqlara misal olaraq, bir neçə cümləni lövhədə yazmaq, sonra isə onları birləşdirərək mürəkkəb cümlə düzəltmək tövsiyə edilir, 5-6 sadə cümlədən bir cümlə düzəltmək kifayət qədər çətin məsələdir. Bu tapşırığın tələbələr tərəfindən qrup şəklində yerinə yetirilməsi daha münasibdir. Qrammatika ilə bağlı olan əsas problem mətnlərin məzmununun başa düşülməsi üçün mənimsənilmiş qrammatik strukturların daha sonra produktiv məqsədlərlə, yazı prosesində yaradıcı şəkildə istifadə etmək məsələsidir. Bu cür strukturların hər birinin tədris mərhələsinə uyğun şəkildə siyahısı tərtib edilməlidir. Aşağı mərhələdə çətinliklərə səbəb olan qrammatik strukturlar orta mərhələdə heç bir çətinlik törətmir, orta mərhələdə olan tələbələr üçün çətin olan strukturlar tədrisin yuxarı mərhələsində heç bir çətinliyə səbəb olmur. Xarici dil tədrisinin yuxarı mərhələsində olan və həqiqətən həmin səviyyəyə uyğun olan bilik, bacarıq və qabiliyyətləri nümayiş etdirən tələbələr dili cümlə səviyyəsində deyil, cümlə səviyyəsindən daha üstün səviyyədə mənimsəyir.

Mənimsənilməli olan qrammatik strukturlarının siyahısının tərtib edilməsi müəyyən mənada çətin məsələdir. Təqdim olunan cümlələrin quruluşu tələbələr üçün çətin olduğundan, müəllim bir neçə mürəkkəb cümlə nümunələrini əlavə olaraq tələbələrə təqdim etməlidir.

Lakin qrammatikanın tədrisi zamanı tələbələrə istiqamətləndirmək məqsədilə siyahıdan istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Barsuk R. Y. Xarici dil təliminin metodikasının bəzi məsələləri: Azərbaycan məktəbi, Bakı, 1965, N 8, s. 29-33.
2. Jenkins, J. 1996. “Native Speaker, Non Native Speaker, and English as a Foreign Language: Time for a Change: IATEFL Newsletter 13: 10-11.
3. Johnson, K. 1988. “Mistake Correctio; ELT Journal, 42, pp.89-96.
4. Krashen S.D. Explorations in language acquisition. Heinemann, 2003, 93 p.

K. Husseynova

On the scientific- theoretical backgrounds of teaching grammatical habits in junior stages of language faculties

Summary

The article deals with the scientific- theoretical backgrounds of teaching grammatical habits in junior stages of language faculties. The process of teaching English should be based on the communicative – functional approach . The whole process of teaching should be goal-oriented and systematic. It will make the process of teaching grammar more effective. Grammar is one of the most basic and important aspect in language teaching and learning.

The author emphasizes the role of grammatical habits in junior stages of language faculties , referring to the works of scientists that have been researched in this field and she emphasizes that since its emergence caught the attention of investigators and new researches appeared. While analyzing the grammatical habits great attention was given to the facts taken from the methodological literature.

K. Гусейнова

К вопросу о преподавании научно- теоретических основах грамматических умений на младших курсах факультетах языков.

Резюме

В данной статье рассматриваются к вопросу о преподавании научно- теоретические основы грамматических умений на младших курсах языкового вуза. Процесс английскому языку в целом и процесс обучения должен базироваться на коммуникативно – функциональном принципе. Обучением устной речи должно носить целенаправленный, системный, поэтапный характер, что будет содействовать повышению эффективности данного процесса.

Грамматика является одним из самых важных и необходимых аспектах которыми должен обладать человек, изучающий язык в тех или иных целях. Автор пытается раскрыть роль грамматических умений на младших курсах языкового вуза . Она ссылаясь на работы ученых исследовавших эту область, а также подчеркивает ее важность. В течение анализа большое внимание обращено на фактам, полученных из методологических литератур.

Rəyçi: Nuriyyə Əliyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru